
MILUTIN ŽIVKOVIĆ, istraživač-pripravnik

Institut za srpsku kulturu

UDK 32:929 Хаџиахметовић Бљуџа А.

Priština – Leposavić, 24. novembra bb

АЌИФ ХАДЏИХМЕТОВИЋ БЛЈУТА

Prilozi za biografiju 1919–1941*

APSTRAKT: Članak predstavlja pokušaj istoriografske rekonstrukcije političke biografije Аџифа Хаџиахметовића Блјуге у међуратном периоду, односно првих неколико месеци по окупацији Србије 1941. године. Комплексна, али и загонетна политичка личност Хаџиахметовића сасгледана је из неколико углова: његове улоге у Дџемјету, учешћа у политичком животу Краљевине Југославије, односа према муслиманском и српском становништву у Новом Пазару и околини, односно његове колаборационистичке делатности после окупације Србије. Чланак је писан на основу архивске грађе похранјене у Историјском архиву Новог Пазара, Историјском архиву Краљева, Војном архиву и Архиву Југославије, као и на одабраној научној литератури.

Ključne reči: Аџиф Хаџиахметовић Блјуга, Нови Пазар, Дежевски срез, Штавиџки срез, Дџемјет, Ферхад Драга, проалбанска власт, албанизација

U subotu 4. avgusta 2012, u vreme meseca Ramazana, na godišnjicu bitke kod Bedra,¹ dana koji je Islamska zajednica Bosne i Hercegovine proglasila Danom bošnjačke dijaspore, u Novom Pazaru je postavljena spomen-ploča Аџифу Хаџиахметовићу Блјуги, једној од најконтроверзнијих личности прве половине 20. века у Sandžaku. Он је по још увек важећој одлуци Државне комисије за утврђивање ратних злочина из 1945. означиен као ратни злочинац. Хаџиахметовић је исте године осуђен од стране Војног суда дивизијске војне области за Sandžak и јавно погубљен на брду Хаџет (старо гробље) у Новом Пазару. Подизање спомен овељежа Хаџиахметовићу изазвало је бурну реакцију шире јавности и убрзо је као случај подигнут на највиши

¹ Bitka kod Bedra odigrala se 624. godine u blizini grada Medine na Arabijskom poluostrvu. Brojno slabija vojska muslimana, koju je vodio prorok Muhamed, odnela je veliku pobedu nad „nevernicima“ iz Meke. Rezultat bitke je protumačen kao Alahova milost i naklonost prema Muhamedu i od tada bitki kod Bedra pripada posebno mesto u istorijskoj svesti muslimana. – D. Tanasković, *Islam, dogma i život*, Beograd 2010, 38.

politički nivo.² S druge strane, u javnosti se pojavio i niz pitanja na koje nije bilo adekvatnih odgovora. Ko je bio Aćif Hadžiahmetović Bljuta? Da li je bio Albanac ili Bošnjak? Kakva je bila njegova politička karijera u Džemijetu? Kakav je bio njegov odnos sa nemačkim okupacionim vlastima? Kakve su bile njegove veze sa Velikom Albanijom? Kakva je bila njegova politika prema muslimanima, današnjim Bošnjacima? Kakav je bio njegov odnos prema Srbima u Novom Pazaru i okolini? Da li je bio spasilac i(li) zločinac? – samo su neka od njih. Ovo je pokušaj da se na osnovu izvorne dokumentacije i naučne literature donekle odgovori na otvorena pitanja i objasni Hadžiahmetovićeva istorijska uloga.

Aćif Hadžiahmetović Bljuta je rođen u Novom Pazaru 1887. u porodici Bljuta, od oca Emin-age i majke Jalduze. Bio je Albanac, a njegova porodica je vodila poreklo iz okoline Đakovice. Budući veoma pobožan, uzeo je prezime po svom dedi Ahmetu, koji je u 19. veku išao na hadžiluk u Meku.³ Zadržao je i očevo prezime Bljuta, koje posebno ističe od početka okupacije 1941. da bi se pred nemačkom vlašću definisao kao Albanac.⁴ Dobrostojeća porodica mu je omogućila da završi ruždiju (nižu gimnaziju) u Novom Pazaru, posle koje je jedno vreme radio kao opštinski pisar u Vučitrnu. Zatim upisuje i završava Vojnu akademiju u Bitolju. Godine 1913. seli se u Tursku, gde ga zatiče Prvi svetski rat. Kao aktivni oficir u činu kapetana, borio se u turskoj vojsci tokom Prvog svetskog rata i zaslužio nemački gvozdeni krst II klase za hrabrost.⁵

Po završetku rata Hadžiahmetović se vraća u Novi Pazar, a od 1919. počinje njegova burna politička karijera. Svoju političku ličnost je gradio na osnovama duboke religioznosti i posvećenosti islamu, te lične harizme i

² Aćif Hadžiahmetović Bljuta je između ostalog optužen za kolaboraciju sa nemačkim okupatorom, za povezivanje sa Albanskim nacionalnim komitetom (Albanskim narodnosnim savezom) sa Kosova i Metohije uz čiju pomoć je delovao u pravcu priključenja Deževskog (Novi Pazar), Štavičkog (Tutin) i Sjeničkog sreza Velikoj Albaniji, zatim za masovna ubijanja, proterivanja i pljačkanja pravoslavnog življa, za učestvovanje u organizaciji muslimanske milicije i SS trupa na prostoru Novog Pazara i okoline, kao i za ponovno uvođenja feudalnih nameta za Srbe. U optužnici takođe stoji da je Hadžiahmetović rukovodio određenim telom koje se nazivalo Štab za raseljavanje Srba. Presudom Vojnog suda divizijske vojne oblasti za Sandžak, br. 6 od 19. januara 1945, Hadžiahmetović je osuđen na smrt. Vojne vlasti su prvobitno zahtevale da bude obešen, ali je ta odluka opozvana i Hadžiahmetović je streljan. Insistiralo se da egzekucija bude javna i ona je izvršena 21. januara 1945. u 11 časova u Novom Pazaru. – Vojni arhiv (dalje: VA), Vojni sudovi, Vojni sud divizijske vojne oblasti za Sandžak, Presuda br. 6 od 19. januara 1945, str. 1–2; Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), fond 110, Državna komisija za utvrđivanje ratnih zločina (dalje: DKRZ), f. 83, 403–405; AJ, fond 110, DKRZ, f. 550, inv. br. 1540, 96–104.

³ H. Crnovršanin, N. Sadiković, *Sinovi Sandžaka*, Frankfurt 1996, 197.

⁴ R. Crnišanin, „*Ko je Aćif-efendija*“, Novopazarski zbornik, br. 32, Novi Pazar 2009, 265.

⁵ Istorijski Arhiv Novi Pazar (dalje: IANP), fond 285, Zbirka kopija, Memorandum Krajskomandature 838 okruga Kosovsko-mitrovačkog, 10. januar 1942, 19.

bogatstva koje je stekao u međuratnom periodu baveći se trgovinom.⁶ Prema rečima savremenika, Hadžiahmetović je bio skloniji derviškom (sufijskom) viđenju islama.⁷ I pored toga, često se pojavljivao u džamijama, ali ne samo zbog verskih osećanja nego i da bi držao zapaljive govore zahvaljujući kojima je širio svoj politički uticaj.⁸ Veoma dobro je razumeo psihologiju mase i vešto se služio demagogijom i populizmom.⁹ Pored toga, jedan nemački izvor iz 1941. Hadžiahmetovića opisuje kao „markantnu ličnost iz koje izbijaju bezobzirnost i energija“.¹⁰ Hadžiahmetović je, takođe, bio jedan od najbogatijih ljudi u Deževskom srezu i okolini. Bio je predsednik Upravnog odbora Trgovačke banke i Trgovačkog udruženja u Novom Pazaru, jedan od glavnih koncesionara u novopazarskoj električnoj centrali, vlasnik nekoliko trgovina u gradu, većnik Trgovačke komore u Podgorici, a od

⁶ Pojedini izvori, međutim, navode da je Hadžiahmetović kao turski oficir bio umešan u krijumčarenje izvesne robe iz vojnih magacina, da je zbog toga osuđen od strane turskih vlasti i da je to bio jedan od razloga za njegov povratak u zemlju – IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 145.

⁷ Sufizam (tesavuf), odnosno islamski misticizam je jedna od verskih percepcija islama. Ona je znatno liberalnija, nekonvencionalnija ali i tajanstvenija od ortodoksnog sunizma, odnosno šiiizma. Sufije (dervişi) ne poste pri ramazanu, ne mole se u džamijama već u posebnim objektima koji se nazivaju tekije, imaju posebne, veoma interesantne molitvene obrede koji se dosta razlikuju od standardnih, poštuju i slave svece (valije) i od njihovih grobnih mesta prave hodočasnička svetišta, neki od njih se pričešćuju, konzumiraju alkohol i svinjetinu, pokoravaju se svom verskom starešini (šeihu), a ne imamu itd. Međutim, njihova predanost islamu i vera su nesporni. Čak je na nekim mestima (kao što je severna Albanija) sufizam odigrao ključnu ulogu pri islamizaciji tog prostora. Počev od 7. veka, u sufizmu se razvilo nekoliko glavnih redova (bratstava). Najpoznatija su: rifaitsko, mevlevijsko, kadirijsko, beктаšijsko, nakšibendijsko, ribaitsko i druga. U Novom Pazaru su bili prisutni derviški redovi: kaderija, rifajia, beктаšija, nakšibendija i kalenderija. Godine 1925. zabranjeno je delovanje derviških bratstava u Jugoslaviji i njihov broj počinje drastično da se smanjuje, ali neki nastavljaju da deluju ilegalno. – D. Novaković, *Struktura muslimanskog života*, Beograd 2012, 89–100; D. Tanasković, *n. d.*, 217–218; E. Mušović, *Dervişi u Novom Pazaru*, Novopazarski zbornik, 17, 1993, 77, 86–87.

⁸ Hadžiahmetovićeva propagandna delatnost je bila potpuno legitimna i država nije mogla da interveniše protiv njega. Prisutnost političkih i društvenih tema tokom propovedi u džamijama nije retkost, jer islam načelno ne prihvata razdvajanje verske i socijalno-političke sfere. Stoga je imamu ili hatibu (ugledni propovednik) dozvoljeno da u džamijama govore o političkim i društvenim pitanjima. O njima govore najčešće tokom džume, najposećenije molitve u toku nedelje koja se održava petkom u podne, a sama propoved se naziva hutba. Period najintenzivnije propovedačke delatnosti jeste za vreme ramazanskog posta. Osim domaćih imama često govore i propovednici koji dolaze iz inostranstva. Sandžak i pogotovo Novi Pazar nisu nikada bili izuzetak od te prakse. I danas propovednici iz svih delova sveta dolaze u Sandžak i o ramazanskom postu drže propovedi, od kojih su neke krajnje kontroverzne. – D. Tanasković, *Islam i mi*, Beograd 2010, 306–307, 310–315.

⁹ M. Radović, *Efendijina sećanja i kazivanja*, Novi Pazar 2007, 179.

¹⁰ IANP, fond 285, Zbirka kopija, Memorandum Krajskomandature 838 okruga Kosovsko-mitrovačkog, 10. januar 1942, 19.

1938. do prve polovine 1940. i član Vakufske direkcije i Vakufskog sabora u Skoplju.¹¹

Stoga se Hadžiahmetović ubrzo uključuje u rad Džemijeta, prvobitno versko-kulturnog pokreta, a kasnije albansko-muslimanske stranke koja je okupljala muslimanske prvake iz Makedonije, Kosova i Metohije i Sandžaka.¹² Na osnivačkoj sednici održanoj u Skoplju 19. decembra 1919. Acif Hadžiahmetović Bljuta je izabran za sekretara te stranke.¹³ Predsednik stranke je bio Nedžib Draga, jedan od najviđenijih mladoturskih političara među Albancima, član masonske lože i bliski saradnik radikala, stariji brat budućeg lidera Džemijeta i najbližeg Hadžiahmetovićevog saradnika, Ferhada Drage.¹⁴ Ferhad se, inače, tada nalazio u egzilu.¹⁵ Na lokalnom nivou, Hadžiahmetović je bio organizator zbora pristalica Džemijeta u Novom Pazaru, koji je održan 4. aprila 1920. Skup je prihvatio sve odluke osnivačkog kongresa. U tom kontekstu doneta je posebna Rezolucija, a jedan od dvojice potpisnika bio je i Acif Hadžiahmetović.¹⁶ Na ovom skupu su udareni temelji Džemijeta u Novom Pazaru i okolini.

Iako je bio visoko kaptiran u Džemijetu, Hadžiahmetović nije bio kandidat te stranke na izborima za Ustavotvornu skupštinu novembra 1920. kada je Džemijet osvojio 8 poslaničkih mesta. Za to postoje dva razloga. Prvo, Hadžiahmetović je kao bivši oficir neprijateljske države imao velikih problema da dobije jugoslovensko državljanstvo i trebalo mu je nekoliko godina da reguliše svoj pravni status. Drugo, sve do 1923. u Džemijetu glavnu snagu predstavljaju makedonski Turci i Albanci sa Kosova i Metohije,

¹¹ *Senat, Narodna skupština: Narodno pretstavništvo. Biografski leksikon*, Beograd 1939, 92.

¹² Džemijet u prevodu sa turskog bukvalno znači udruženje ili zajednica. Prvobitni nazivi ove stranke bili su Organizacija za odbranu muslimanskih prava, odnosno Organizacija muslimana Južne Srbije. – *Politika*, 13. septembar 1923, 1.

¹³ B. Hrabak, *Novopazarske džemijetlije*, Novopazarski zbornik, br. 27, 2003, 243; M. Radović, *n. d.*, 170.

¹⁴ B. Hrabak, *Partijski život na Kosovu i Metohiji i Raškoj 1919–1923. godine*, Novopazarski zbornik, br. 24, 2000, 147, 156.

¹⁵ Ferhad Draga je poticao iz čuvene albanske porodice Pepića iz sela Drage u blizini Tutina. Za vreme Prvog svetskog rata bio je gradski poglavar u Kosovskoj Mitrovici. Međutim, ulazi u sukob sa austrijskim vlastima i biva uhapšen. Kao zatvorenik povukao se sa austrougarskom vojskom do Sarajeva gde je oslobođen. Posle toga se vraća u Makedoniju, ali ubrzo odlazi iz Jugoslavije budući da je bio optužen za kolaboraciju i proglašen za odmetnika. Jedno vreme je boravio u Trstu i Beču, a onda je do povratka u Jugoslaviju krajem 1922. bio na čelu Kosovskog komiteta u Skadru i Draču. U Jugoslaviju se vratio uz veliku pomoć Nikole Pašića. – *Stenografske beleške Narodne skupštine, Redovni saziv za 1923. i 1924. godinu*, knj. II, Beograd 1924, 419–420; B. Hrabak, *JMO prema muslimanima Sandžaka, Kosmeta i Makedonije 1919–1929. godine*, Novopazarski zbornik, br. 19, 1995, 168.

¹⁶ M. Sekulić, *Rezultati skupštinskih izbora u Raškom okrugu u periodu ograničenog parlamentarizma (1920–1929)*, Novopazarski zbornik, br. 22, 1998, 170.

dok su muslimani iz Sandžaka bili u podređenom položaju.¹⁷ Hadžiahmetovića to nije sputalo. Pošto je znao turski, albanski i srpski, kao izaslanik stranke više puta odlazi u Beograd po najvažnijim pitanjima. U jesen 1922. Hadžiahmetović je inicirao i organizovao osnivačku skupštinu Džemijeta u Novom Pazaru. Na veoma posećenom zboru on je pozvao prisutne muslimane da budu složni i da daju podršku njegovoj stranci, koja će im za uzvrat pomoći da ostvare svoja prava u Jugoslaviji. Kao garanta za svoja obećanja navodio je radikalskog prvaka Nikolu Pašića. Da bi zadobio neodlučne muslimane, javno je isticao da „*ko nije za Džemijet, taj je odpadnik od islama*“, što je bila glavna propagandna parola u političkom delovanju Džemijeta.¹⁸

Hadžiahmetović je savesno obavljao i posao sekretara stranke. Zalaagao se za jedinstvo partije i slogu svih muslimana u Jugoslaviji. Tražio je da se zaborave partijske razmirice iz prošlosti i suprotstavljao se frakcijskim podelama u Džemijetu.¹⁹ Njegov partijski centralizam se najbolje ogledao u predlogu da kandidati za poslanike potpišu blanko ostavke za slučaj da ne slede direktive rukovodstva stranke.²⁰ Ipak, kao Albanac on se približava proalbanskoj struji u Džemijetu, podržavajući Nedžiba (preminuo 1922) i Ferhada Dragu.²¹ Ferhad Draga se uz pomoć veza sa radikalima 1922. vraća u zemlju i veoma brzo napreduje u partijskoj hijerarhiji Džemijeta. U januaru 1923. Ferhad Draga na IV kongresu stranke uspeva da se kao lider Albanaca sa Kosova i Metohije, te uz podršku sandžačkih muslimana, nametne kao ključna figura u Džemijetu. Za njegov brzi uspon velike zasluge nesumnjivo pripadaju i Ćiifu Hadžiahmetoviću Bljuti koji je Dragi osiguravao podršku među muslimanima iz Sandžaka.

Zbog svoje agilnosti u Džemijetu i političke podrške Ferhadu Dragi, Hadžiahmetović je nagrađen. Postavljen je za nosioca liste predstavnika Džemijeta u Deževskom i Štavičkom (Tutin) srezu na parlamentarnim izborima marta 1923. godine.²² Džemijet je na ovim izborima prošao veoma dobro osvojivši čak 14 mandata i kao ozbiljni politički takmac ušao u radikalsku vladu Nikole Pašića. Ćiif Hadžiahmetović je u svojoj izbornoj jedinici

¹⁷ Situacija je po Hadžiahmetovića bila posebno nezgodna ako se ima u vidu da je nekolicina muslimanskih i albanskih političkih prvaka iz Sandžaka i sa Kosova i Metohije već bila u pritvoru zbog političke nepodobnosti, pod svakojakim optužbama. – B. Hrabak, *JMO prema muslimanima...*, Novopazarski zbornik, br. 19, 1995, 158–159.

¹⁸ Oslanjanje na islam u političkom programu Džemijeta proizlazi iz činjenice da je stranka okupljala Turke iz Makedonije, Albance sa Kosova i Metohije, odnosno muslimane slovenskog porekla iz Sandžaka. Temelj te organizacije je bio islam, koji je jedini mogao da poveže ova tri entiteta, u prošlosti često suprotstavljena. – *Politika*, 13. septembar 1923, 1.

¹⁹ *Vreme*, 23. januar 1923, 1.

²⁰ B. Hrabak, *Džemijet*, Beograd 2002, 124.

²¹ M. Radović, *n. d.*, 179.

²² AJ, fond. 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova (dalje: MUP), f. 8, 133.

ostvario ubedljivu pobjedu osvojivši 51,78% glasova.²³ Rezultat izbora u Deževskom i Štavičkom srezu nepobitno svedoči o velikom ugledu i uticaju koji je Hadžiahmetović već tada imao u ovom kraju. Ferhad Draga je, takođe, odneo pobjedu na nivou Zvečansko-raškog okruga. Međutim, izbori u Deževskom i Štavičkom srezu su prošli uz niz nepravilnosti,²⁴ pa je Verifikacioni odbor osporio gotovo sve mandate Džemijetu, a između ostalih i Hadžiahmetovićev. Njemu je pre svega zamerano da saraduje sa čuvenim odmetnikom iz tog kraja Jusufom Mehonjićem, da dugo vremena nije imao srpsko, odnosno jugoslovensko državljanstvo, kao i da je dugo živeo u Turskoj. Zahvaljujući intervenciji radikalnog prvaka Nastasa Petrovića, Hadžiahmetović je ipak uvažen mandat i on je 1923. postao narodni poslanik u skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.²⁵ Uz to, ispred Džemijeta kandidovan je za čak 6 odbora, a na kraju je izabran za člana tri odbora.²⁶

Poslanička karijera Aćifa Bljute, iako kratkotrajna, bila je veoma zapažena. Poslanici Džemijeta su zbog lošeg poznavanja srpskog jezika, ali i nedostatka profesionalne političke obučenosti izuzetno retko javno govorili.²⁷ Hadžiahmetović nije bio deo te prakse. Njegovo najznačajnije istupanje desilo se 6. decembra 1923. na jednom burnom i dugom sastanku Finansijskog odbora. Hadžiahmetović je, mimo dnevnog reda koji se odnosio na budžet za narednu godinu, otvorio temu o ubijanju i maltretiranju Albanaca u Kosovskoj Mitrovici i Đakovici od strane policijskih organa tokom opštinskih izbora održanih u avgustu 1923. Tražio je da se vlasti mnogo energičnije angažuju da se vinovnici pronađu i kazne. S druge strane, kritikovao je i zastoj u donošenju Zakona o šerijatskim sudovima, koji je trebalo da bude temelj koalicije između radikala i Džemijeta.²⁸ Žalio se i na nereše-

²³ Hadžiahmetović je u svojoj izbornoj jedinici dobio 3.676 od ukupno 7.099 glasova. Njegov glavni protivkandidat radikal Šušić imao je samo 1.954 glasa. Ukupno gledano, Džemijet je u Zvečansko-raškom okrugu uzeo 10.707 glasova od ukupno 21.384 glasa, što je bilo 50,1%. Izlaznost je bila izuzetno velika (75,15%), – AJ, fond 14, MUP, f. 9, 547.

²⁴ AJ, fond 14, MUP, f. 8, 121, 140–141.

²⁵ B. Hrabak, *Džemijet...*, 175.

²⁶ Kandidovan je za: Odbor za eksproprijaciju velikih poseda i kolonizaciju, Odbor za dopunu zakona Drž. saveta i Upravnim sudovima, Odbor za priznavanje advokature u Dalmaciji, Odbor za proučavanje zakona po predlogu Jove Popovića o beglučkoj uredbi, Odbor po predlogu Rad. Agatonovića za izmenu zakona o ratnoj šteti i Finansijski odbor. Postao je član Odbora za eksproprijaciju velikih poseda i kolonizaciju, Odbora za proučavanje zakona po predlogu Jove Popovića o beglučkoj uredbi i Finansijskog odbora. – *Stenogramске beleške Narodne skupštine, Redovni saziv za 1923. i 1924. godinu*, knj. II, Beograd 1924, 1022–1026.

²⁷ Umesto poslanika Džemijeta govorili su uglavnom poslanici Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO). – B. Hrabak, *JMO prema muslimanima ...*, 169.

²⁸ *Vreme*, 7. decembar 1923, 1.

no agrarno pitanje u oblasti Sandžaka.²⁹ Hadžiahmetovićevo protestno izlaganje bilo je osmišljeno u najvišim krugovima Džemijeta kao reakcija na zategnute odnose između koalicionih partnera. Na toj sednici Hadžiahmetović nije glasao za novi budžet i da je drugi član Finansijskog odbora iz Džemijeta bio na sednici (zvanično je bio bolestan), budžet ne bi bio izglasan, a ministar finansija Milan Stojadinović bi morao da podnese ostavku.³⁰ Oštrim napadom na koalicione partnere iz vlade, koja je već bila u krizi, Hadžiahmetović je na sebe skrenuo pažnju političke javnosti. Opozicija je njegovo izlaganje dočekala sa velikim optimizmom očekujući skoriji pad Pašičeve vlade.³¹

Nekoliko dana kasnije, 15. decembra 1923, Ćif Hadžiahmetović je na redovnom zasjedanju Skupštine nastavio sa kritikama. Otvoreno i žustro je optužio sve dotadašnje jugoslovenske vlasti da su muslimanima iz Sandžaka bespravno oduzimale zemlju, a davale je pravoslavnima (Srbima, – M. Ž.). Tako je istovremeno sa skupštinske govornice napao i vlast i opoziciju što je izazvalo veliko komešanje među poslanicima. U nastavku je zatražio da se poštuju ustavna prava muslimana iz Sandžaka, Makedonije i sa Kosova i Metohije, odnosno da budu tretirani isto kao i Srbi, Hrvati i Slovenci. Garantovao je da su muslimani lojalni Beogradu (kao dokaz za to je naveo muslimanske žrtve pri odbrani Beograda 1915) i da se nikada ne bi okrenuli protiv svojih „*komšija*“ Srba. Tražio je i da se od opozicije formira komisija koja će na licu mesta proveriti njegove tvrdnje da je agrarna reforma za muslimansko stanovništvo izazvala samo velike probleme, bez ikakve koristi.³²

Do polovine 1924. Hadžiahmetović je već bio jedan od najuticajnijih džemijetskih političara. Pored njegovih izuzetno zapaženih javnih nastupa, o tome svedoči i činjenica da ga je lično Nikola Pašić pozivao na pregovore kada je usled velike krize vlade marta 1924. pokušavao da izgladi odnose sa Džemijetom.³³ S druge strane, izgleda da je Hadžiahmetović svojim delova-

²⁹ Posle Prvog svetskog rata širom Jugoslavije je Zakonom o agrarnoj reformi oduzeta zemlja bivšim pripadnicima turskog begovata, što je naišlo na veliko odobravanje srpskih, ali i muslimanskih seljaka. Pojedine age i begovi su pri tome dosta oštećeni. Zemlja je prodavana po mnogo nižim cenama, a država je kako je vreme prolazilo, stalno smanjivala rente na oduzetoj zemlji. Tako su mnoge begovske, ali i seljačke muslimanske porodice propadale, jer su se teško navikavale na kapitalističko tržište. Situacija u Sandžaku je bila posebno problematična. Veći deo begovata je bio nezadovoljan jugoslovenskim vlastima i kasnije je pružio snažnu podršku okupatoru, koji je obećavao da će vratiti zemlju i privilegije. – Grupa autora, *Novi Pazar i okolina*, Beograd 1969, 287; B. Hrabak, *Partijski život...*, 157.

³⁰ *Vreme*, 7. decembar 1923, 1.

³¹ Isto.

³² *Stenogramske beleške Narodne skupštine, Redovni saziv za 1923. i 1924. godinu*, knj. I, Beograd 1924, 244–246.

³³ *Vreme*, 27. mart 1924, 3.

njem tokom 1919–1924. stekao izuzetno jaku podršku kod muslimana u Sandžaku, koja mu je omogućila da počne graditi sandžački blok unutar Džemijeta, osim postojećih albanskog i turskog. Hadžiahmetović se odlučio na ovaj korak jer je bio veoma nezadovoljan kako se centrala Džemijeta odnosila prema rešavanju agrarnog pitanja u Sandžaku. Čak je planirao da oformi i jednu zasebnu muslimansku organizaciju za Sandžak.³⁴ U februaru 1924. Aćif Hadžiahmetović Bljuta je imao novi zapažen nastup u Skupštini. Naime, posle stradanja nekoliko civila Albanaca u selima Vučitrnskog sreza tokom akcije hvatanja odmetnika od strane žandarmerije, Ferad Draga i Aćif Hadžiahmetović podnose interpelaciju ministru unutrašnjih dela.³⁵ U tom kontekstu Hadžiahmetović je govorio u skupštini 30. marta 1924. kada je na dnevnom redu bila rasprava o interpelaciji. On se nadovezao na burnu raspravu Ferhada Drage o nasilju nad nehrišćanskim stanovništvom na Kosovu i Metohiji i Sandžaku od strane policije. Posle ovog izlaganja usledili su detaljan izveštaj ministra unutrašnjih dela i nekoliko napada na Ferhada Dragu i Džemijet od strane srpskih političara sa Kosova i Metohije.³⁶ Oštrica njihovih verbalnih napada bila je usmerena na latentnu saradnju članova Džemijeta sa većinom odmetničkih bandi.³⁷ Hadžiahmetović je, s druge strane, pomenuo da su žandarmi iz Štavičkog sreza u sprezi sa odmetnicima i da dele plen sa njima. Da od odmetnika stradaju muslimani kao i Srbi i da Džemijet nema nikakve veze sa njima. Pomenuo je i pohode Koste Pećanca po Sandžaku 1922. godine.³⁸ Završio je optužujući vlast da

³⁴ *Politika*, 13. septembar 1924, 1.

³⁵ *Pravda*, 16. februar 1924, 1; 18. februar 1924, 1.

³⁶ *Stenografske beleške Narodne skupštine, Redovni saziv za 1923. i 1924. godinu*, knj. II, Beograd 1924, 407–421.

³⁷ Više o saradnji Džemijeta i odmetnika u: *Politika*, 4. mart 1924, 1; 5. mart 1924, 1; 10. mart 1924, 4; 20. mart 1924, 1–2; 21. mart 1924, 2–3; 27. mart 1924, 1.

³⁸ Još od kraja Prvog svetskog rata po Deževskom, Štavičkom i Sjeničkom srezu krstarile su muslimanske odmetničke bande predvođene Ferizom Salkovićem, Jusufom Mehonjićem, Huseinom Boškovićem i drugima. Četovanje muslimanskih bandi trajalo je sve do 1929. uz veliku pomoć Albanije, koja je na taj način želela da destabilizuje ovaj deo Jugoslavije. Pohodi pomenutih družina dosegali su sve do Kraljeva, Kruševca i Čačka, uz ubistva, silovanja i pljačke pretežno srpskog življa. Jugoslovenska vlast je protiv njih upotrebljavala četničke odrede Koste Pećanca, koji su do 1925. dva puta dolazili na prostor Sandžaka. Međutim, muslimanski odmetnici su se sklanjali na teritoriju Albanije, a umesto njih su stradali jataci, ali i nevino muslimansko stanovništvo. Četnici Koste Pećanca su 1922. bez većih povoda upali u selo Starčević (Ibarski Kolašin) i ubili 28 žitelja. Zatim su iste jedinice zapalile muslimanska sela (Zapadni, – M. Ž.) Mojstir, Đerekare i Leskovu. U Novom Pazaru Kosta Pećanac je neposredno pre toga lično pretukao gradonačelnika Camilbega Ejupbegovića što je ovog primoralo da podnese ostavku, te su raspisani novi opštinski izbori. Tokom ovog pohoda odredi Koste Pećanca su opljačkali oko 60.000 grla stoke u Metohiji i istočnim delovima Sandžaka. – Istorijski arhiv Kraljevo (dalje: IAK), fond 420, Zbirka o radničkom pokretu u NOB-i (dalje: NOB), k. 14, referat V. Popovića, „Hronika Tutina i sreza štavičkog“,

nema pravu taktiku za borbu protiv odmetnika i da se potere protiv njih uglavnom završavaju nasiljem nad nehrišćanskim stanovništvom.³⁹

Posle nekoliko meseci političke krize, aprila 1924. radikalnu vladu Nikole Pašića zamenila je vlada na čelu sa demokratama Ljube Davidovića. Poslanici Džemijeta podržali su novu vlast, a Hadžiahmetović je bio jedan od inicijatora promene stranačkog stava.⁴⁰ On je, naime, zajedno sa Dragom učestvovao u pregovorima sa opozicijom. Takođe, u vreme velikih sukoba i previranja unutar Džemijeta tokom druge polovine 1924. kada je deo članova iz Makedonije i Sandžaka bio isključen iz stranke, Hadžiahmetović je sada kao moćna figura u partiji ponovo stao uz Ferhada Dragu.

Ipak, vlada demokrata je već u novembru 1924. izgubila podršku te su raspisani novi parlamentarni izbori za februar 1925.⁴¹ Ćif Hadžiahmetović Bljuta je ovoga puta bio kandidat Džemijeta za Deževski i Sjenički srež.⁴² Međutim, jačanje Džemijeta i sve slobodnije istupanje njegovih predstavnika, kao i očigledno približavanje opoziciji, odnosno Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci Stjepana Radića (uz već postojeće kontakte sa JMO), nije odgovaralo Nikoli Pašiću. On uspeva da uz podršku dvora organizuje uklanjanje Džemijeta sa jugoslovenske političke scene. Ćif Hadžiahmetović i Ferhad Draga su označeni kao ličnosti na koje bi trebalo izvršiti poseban pritisak. Hadžiahmetović je od 27. decembra 1924. do 6. februara 1925. hapšen čak četiri puta.⁴³ Ferhad Draga je takođe nekoliko puta hapšen. Sami izbori u Novom Pazaru i okolini su prošli uz veliko nasilje nad muslimanima i niz nepravilnosti.⁴⁴ Pošto se objavljeni rezultati Džemijeta

83–86; Grupa autora, *n. d.*, 292; M. Radović, *n. d.*, 124, *Stenografske beleške Narodne skupštine, Redovni saziv za 1923. i 1924. godinu*, knj. II, Beograd 1924, 410, 419.

³⁹ *Stenografske beleške Narodne skupštine, Redovni saziv za 1923. i 1924. godinu*, knj. II, Beograd 1924, 421–424.

⁴⁰ *Vreme*, 27. mart 1924, 3.

⁴¹ B. Hrabak, *Novopazarske džemijetlije...*, 249.

⁴² *Politika*, 2. januar 1925, 3.

⁴³ Hadžiahmetović je prvi put uhapšen 27. decembra 1924. i to bez prethodne odluke Narodne skupštine o oduzimanju poslaničkog imuniteta. Istog dana uveče je pušten kući, ali mu je oduzeta poslanička legitimacija. Ponovo je uhapšen 15. januara 1925. u Peći tokom pokušaja da organizuje partijski sastanak. Uhapšen je i pritvoren na dva dana pod optužbom da je hteo da organizuje oslobođenje Ferhada Drage, koji je bio u zatvoru u Kosovskoj Mitrovici. Nekoliko dana kasnije u Đakovici Hadžiahmetović je opet priveden. Konačno, pred same izbore 6. februara on je još jednom odveden u zatvor, ovoga puta u Novi Pazar. Iako poslanički kandidat, Hadžiahmetović je parlamentarne izbore 1925. predsedao u zatvoru. – *Politika*, 27. januar 1925, 4; B. Hrabak, *Novopazarske džemijetlije...*, 250–251.

⁴⁴ Na dan izbora grupa Srba iz Novog Pazara i okolnih opština, inače pristalica radikala, uz pomoć žandara šikanirala i pretukla oko 200 viđenijih muslimana iz Novog Pazara kako bi lokalne muslimane sprečila da izađu na izbore i glasaju za Ćifa Hadžiametovića. Među pretučenicima je bio i njegov otac Emin Bljuta. Ova grupa je bila naoružana hladnim i vatrenim oružjem. Izborna histerija se nastavila i posle glasanja kada su radikali pred-

za Deževski i Štavički srez ne mogu uzeti kao realni zbog pritiska izvršnih vlasti, ne zna se koliko je glasova Hadžiahmetović osvojio ovoga puta.

Sa prestankom postojanja Džemijeta prekinula se i politička karijera Aćifa Hadžiahmetovića Bljute na duži niz godina. Dalja javna delatnost izazivala je novi pritisak izvršnih vlasti. I pored toga, Hadžiahmetović je ostao daleko najuticajniji političar u Novom Pazaru i okolini, pogotovo među muslimanskim življem. Za mnoge je on bio ugledan domaćin, trgovac i političar na glasu, ali i simbol otpora Beogradu i državi koju muslimani tog kraja nikada nisu u potpunosti prihvatili. Njegov uticaj se iz Novog Pazara širio na okolne srezove, pogotovo na Štavički srez, čije se javno mnjenje uvek povodilo za odlukama muslimana iz Deževskog sreza.⁴⁵ S druge strane, Hadžiahmetović je dobro znao kako da iskoristi prednosti svog položaja. On je okupio bivše članove Džemijeta iz Deževskog i Štavičkog sreza i sa njima redovno održavao kontakt. „Usmeravajući“ glasove muslimana vršio je veliki uticaj na izbor srpskih političkih prvaka iz Deževskog i Štavičkog sreza. Njegov uticaj se osećao na svim izborima u ovom kraju do 1941. godine. Zauzvrat je dobijao latentnu političku podršku srpskih političara i lokalnih vlasti za dalje bogaćenje i širenje svoje političke popularnosti.

Tako je na opštinskim izborima 1926. pomogao demokratu Đorđa Petrovića, koji je zahvaljujući muslimanskim glasovima uspeo da pobedi radikalskog oponenta. Naredne godine tokom parlamentarnih izbora Hadžiahmetović je pružio podršku kandidaturi Mehmeda Spaha na poslaničkoj listi Demokratske stranke za Deževski srez, što je ovome donelo poslanički mandat.⁴⁶ O tome koliki je bio politički uticaj Aćifa Hadžiahmetovića Bljute na dešavanja u Novom Pazaru pokazuje i sledeći slučaj. U vreme šestojanuarske diktature, pred parlamentarne izbore 1931. Hadžiahmetović je bio na razgovoru sa ministrom prosvete i jednim od glavnih kadrova u novoformiranoj Jugoslovenskoj nacionalnoj stranci (JNS), Božidarom Maksimovićem. Ministar se interesovao kojeg srpskog kandidata bi podržali muslimani Deževskog i Štavičkog sreza. Hadžiahmetović je tom prilikom

vođeni sreskim načelnikom Živkom Šušićem ubili troje muslimana, a mnoge druge maltretirali i opljačkali. Hadžiahmetoviću je otvoreno prećeno smrću. Neposredno posle izbora počeli su pretresi po Deževskom srezu u cilju pronalazjenja odmetnika, koji su se pretvarali u obične premetačine i pljačke muslimanskog življa. Iz protesta predsednik opštine Novi Pazar Fehimbeg Nurimbegović je podneo ostavku i odselio se za Tursku (od tada su svi predsednici opštine do 1941. bili isključivo Srbi!). Država je ubrzo morala da se umeša i smiri situaciju. Ovakve izborne kampanje se do rata nisu ponovile, ali se određena doza predizborne „napeposti“ zadržala. – Grupa autora, *n. d.*, 292; M. Radović, *n. d.*, 128–133.

⁴⁵ AJ, fond. 14, MUP, f. 6, Izveštaj Načelstva okruga Raškog Ministarstvu unutrašnjih dela, br. 9612, 12. novembar 1920, 1.

⁴⁶ M. Petrović, *Raška oblast u jugoslovenskoj državi*, Arhiv, 1–2, 2007, 99.

agitovao za svog poslovnog partnera i bogatog industrijalca iz Raške – Tihomira Šarkovića. Prema Hadžiahmetovićevim rečima, Šarković je jedini bio u stanju da „okupi“ muslimanske glasove.⁴⁷ U prenesenom smislu, to je značilo da će Šarković ako bude kandidovan, imati njegovu podršku. Tako je i bilo. Tihomir Šarković je kao kandidat JNS-a, uz podršku muslimanskog življa ubedljivo pobedio i bio izabran za narodnog poslanika ispred Deževskog i Štavičkog sreza.⁴⁸

Zbog podrške koju je imao u narodu, ali i u opštinskim i okružnim vlastima, odnosno u parlamentu, Hadžiahmetović se nije ustručavao da uđe u direktan sukob sa lokalnim vlastima kada su njegovi politički ili poslovni interesi bili ugroženi. Naime, 1933. opštinska uprava je zbog nedostatka u budžetu za narednu godinu otpustila 12 službenika. Među njima je bilo nekoliko Hadžiahmetovićevih prijatelja i saradnika. On je tražio od predsednika opštine Đorđa Petrovića da mu zbog nekadašnje pomoći uzvрати uslugu i vrati njegove ljude na funkcije. Kada je Petrović to odbio, Hadžiahmetović je preko muslimanskih odbornika počeo ozbiljno da podriva njegovu poziciju predsednika opštine.⁴⁹ Sukob je kulminirao pokušajem ubistva Hadžiahmetovića. Napadači su verovatno bila dvojica novopazarskih Srba (od kojih jedan službenik u opštini) koji su uspeali da sekirom teže povrede Hadžiahmetovića po glavi i ramenu.⁵⁰ Hadžiahmetović je kao iskusni političar iskoristio ovaj neuspeli atentat da još više učvrsti svoj položaj u Novom Pazaru. Uz njegovu podršku, na opštinskim izborima krajem 1933. demokrata Dušan Davidović je odneo ubedljivu pobjedu nad Hadžiahmetovićevim protivnikom Đorđem Petrovićem iz JNS-a.⁵¹

Ohrabren ovim uspehom Aćif Hadžiahmetović je otišao i korak dalje. Posle deset godina kandidovao se ponovo na izborima za parlament Kraljevine Jugoslavije 1935. ispred Štavičkog sreza, kao samostalan kandidat. Međutim, njegova kandidatura je odbijena.⁵² Pod pritiskom vlasti

⁴⁷ IAK, fond 399, fond Tihomira Đorđevića (dalje: TĐ), k. 37, Beleške Tihomira Šarkovića o stanju u Kosovsko-mitrovačkom i Deževskom srezu 1941. godine, 5.

⁴⁸ Tihomir Šarković je na nivou izborne jedinice dobio 5.653 glasa od ukupno 11.215 birača koji su glasali, što je bilo 50,4%. U samom Novom Pazaru Šarković je od 1.985 glasova osvojio čak 1.718 i taj rezultat možda najbolje govori koliko je prednost na izborima donosila Hadžiahmetovićeva podrška. – *Statistika izbora narodnih poslanika za Prvu Jugoslovensku narodnu skupštinu održanih 8. novembra 1931. godine*, Beograd 1931, 175, 179, 294.

⁴⁹ M. Radović, *n. d.*, 138.

⁵⁰ H. Crnovršanin, N. Sadiković, *n. d.*, 198.

⁵¹ M. Radović, *n. d.*, 139.

⁵² Pošto Hadžiahmetović nikome nije želeo da pruži podršku, izlaznost na izborima je bila znatno manja nego do tada, jer je velika većina muslimana bojkotovala izbore. Poslanički mandat osvojio je Živko Sušić, advokat iz Beograda i školski drug Milana Stojadinovića. On je ranije bio načelnik okruga i poslanik u parlamentu, inače vrlo nepopularan među

povukao se i Tihomir Šarković, kandidat za Deževski srez, njegov politički saradnik.⁵³ Kao i mnogo puta ranije, Hadžiahmetović se opet nije pokolebao. Na poslednjim opštinskim izborima pre rata 1936., on je dao jaku podršku dotadašnjem predsedniku Dušanu Davidoviću. Za njega je organizovao miting podrške u Novom Pazaru kome je prisustvovalo 2.500–3.000 građana, većinom muslimana. Čak se pojavljivao i na predizbornim skupovima sa demokratom Davidovićem i javno se obraćao biračima. Ipak, i Davidović je pokušao da ograniči Hadžiahmetovićevu moć. Ubrzo se otvara sukob između njih dvojice oko pitanja poreza koji je opštini trebalo da plaća električna centrala čiji je glavni koncesionar bio Hadžiahmetović.⁵⁴

Videvši da ne može da se osloni ni na Davidovića, Hadžiahmetović je ponovo pokušao da sam stekne poslanički mandat. Na parlamentarnim izborima 1938. on je bio kandidat Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) Milana Stojadinovića na listi njegovog dugogodišnjeg političkog i poslovnog partnera Tihomira Šarkovića za Deževski i Štavički srez.⁵⁵ Iako je, prema rečima Šarkovića, Milan Stojadinović lično bio protiv njihove kandidature morao je da popusti da Šarković i Hadžiahmetović ne bi prešli u opoziciju. Hadžiahmetovićeva podrška Šarkoviću kao srpskom političaru je i na ovim izborima bila presudna, pogotovo ako se uzme u obzir da je Šarković te godine bankrotirao.⁵⁶ Stanje pred izbore je ponovo bilo napeto i neizvesno. Jedan od Hadžiahmetovićevih protivkandidata, inače musliman, nezadovoljan podrškom koju ovaj pruža Šarkoviću, pokušao je da ga likvidira, ali nije uspeo.⁵⁷ Na samim izborima JRZ je odnela potpunu pobeđu budući da su za nju većinski glasali i Srbi i muslimani. Tihomir Šarković je osvojio mandat za Deževski srez, a Aćif Hadžiahmetović Bljuta za Štavički.⁵⁸ Ponovni ulazak u jugoslovenski parlament je bio kruna Hadžiahmetovićevog upornog političkog delovanja u prethodnih 13 godina. Ubrzo je tandem Hadžiahmetović – Šarković na izborima za senatore ostvario novu pobeđu. Šarković je izabran i za senatora mada je jedini u celoj Jugoslaviji imao protivkandidata

muslimanskim živiljem. – *Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1938. godine*, Beograd 1938, 120, 124; AJ, fond. 14, MUP, f. 8, 136.

⁵³ IAK, fond 399, TD, k. 37, Beleške Tihomira Šarkovića o stanju u Kosovsko-mitrovačkom i Deževskom srezu 1941. godine, 6.

⁵⁴ M. Radović, *n. d.*, 141.

⁵⁵ Aćif Hadžiahmetović Bljuta je bio predstavnik za Štavički srez, dok je njegov zet Ahmet Daca, bankarski službenik, bio kandidat u Deževskom srezu. – *Politika*, 16. novembar 1938, 4.

⁵⁶ IAK, fond 399, TD, k. 37, Beleške Tihomira Šarkovića o stanju u Kosovsko-mitrovačkom i Deževskom srezu 1941. godine, 6.

⁵⁷ H. Crnovršanin, N. Sadiković, *n. d.*, 199.

⁵⁸ *Senat, Narodna skupština: Narodno pretstavništvo. Biografski leksikon*, Beograd 1939, 92, 344; *Politika*, 11. januar 1939, 1; *Službeni list*, 11. januar 1939, 1–3.

u srezu za koji je kandidovan.⁵⁹ Kada su rat i okupacija stigli u ove krajeve i kada su počeli žestoki etnički sukobi između muslimana i Albanaca s jedne, i Srba sa druge strane, Hadžiahmetović i Šarković su zadržali dobre odnose, barem u meri u kojoj je to politička situacija dozvoljavala.⁶⁰ Ćif Hadžiahmetović je na državnom nivou ostao politički aktivan sve do početka rata i propasti Kraljevine Jugoslavije aprila 1941.

Na ovom mestu treba skrenuti pažnju na još jednu komponentu političkog rada i delovanja Ćifa Hadžiahmetovića Bljute. U pitanju je njegovo ilegalno i javno antidržavno, odnosno kolaboracionističko delovanje. Prema novopazarskim istraživačima Miodragu Radoviću i Vukomanu Ćulafiću, izgleda da je Hadžiahmetović imao kontakta sa nekoliko pripadnika „Pete kolone“ u Novom Pazaru. Ovu grupaciju su činili: inženjer u električnoj centrali Stefan Fišer, apotekar Zdravko Solinger, automehaničar mađarskog porekla Bela Ladonja, glavni lekar u novopazarskoj bolnici Mihajlo Jermakov i izvesni Vladimir Zolotarevski.⁶¹ Bili su to veoma bogati i moćni građani Novog Pazara. Uz Hadžiahmetovićevu podršku ova grupa je imala veliki uticaj na muslimane u Deževskom srezu i formiranje njihovog stava prema okupatorskim vlastima. Održavala je i kontakte sa nemačkom tajnom službom putem skrivene radio stanice.⁶² S druge strane, kako se rat bližio, tako je Hadžiahmetović preko njegovog dugogodišnjeg saradnika Ferhada Drage jačao kontakte i sa albanskim secesionistima sa Kosova i Metohije.⁶³ Kada je počeo Aprilski rat 1941. zaverenici su imali tačne informacije o kretanju nemačkih snaga i znali su kada će Nemci ući u Novi Pazar. Dana 8. aprila 1941. Hadžiahmetović je održao sastanak sa najbližim saradnicima iz međuratnog perioda i pripadnicima pomenute antidržavne (petokolonaške) grupe, na kojem je odlučeno da se Nemci svečano dočekaju prilikom ulaska u grad. To je trebalo da im pomogne da se predstave kao

⁵⁹ IAK, fond 399, TD, k. 37, Beleške Tihomira Šarkovića o stanju u Kosovsko-mitrovačkom i Deževskom srezu 1941. godine, 6–7.

⁶⁰ IAK, fond 399, TD, k. 37, Pismo Tihomira Šarkovića Ćifu Hadžiahmetoviću povodom zaštite Srba iz Sopoćanske opštine, 4. jul 1941; IAK, fond 399, TD, k. 37, Pismo Tihomira Šarkovića Ćifu Hadžiahmetoviću povodom ugrožene bezbednosti Srba u Štavičkom srezu, 7. jul 1941.

⁶¹ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 95.

⁶² O postojanju tajne radio stanice u gradu svedoči događaj koji se odigrao prilikom antifašističkih demonstracija 27. marta u Novom Pazaru. Tada je jedan Srbin ošamario pomenutog Stefana Fišera, a već sutradan je radio „Donau“ javio da se građani Nemačke carevine brutalno tuku i proteruju iz Novog Pazara, a njihove radnje razbijaju. – IAK, fond 399, TD, k. 38, Ratni dnevnik Tihomira Đorđevića za 1941. i 1942. godinu, 24–26.

⁶³ U maju 1941. kada je formiran Kosovski nacionalni komitet na Kosovu i Metohiji sa sedištem u K. Mitrovici, Hadžiahmetović je uz Ferhada Dragu postao član najužeg rukovodstva. On je takode, kao bivši kapetan turske vojske postao vojni rukovodilac oružanih snaga ovog tela. – AJ, fond 110, DKRZ, f. 550, inv. br. 1540, 431.

politička elita koja će preuzeti vlast u Novom Pazaru.⁶⁴ Jedinice nemačke 30. motorizovane divizije okupirale su Novi Pazar 16. aprila 1941.⁶⁵ Nemci su ušli u grad između 13 i 16 časova, deleći narodu cigarete, bombone i čokoladu, dok ih je na ulicama grada pozdravljalo 2.000–3.000 muslimana. Hadžiahmetović je sa još nekoliko svojih saradnika izašao u predgrađe da prvi dočeka nemačke jedinice. Grad je za doček Nemaca bio iskićen zastavama Rajha sa kukastim krstovima, Hitlerovim slikama, slavlukom na ulasku u grad. Novi Pazar je bio jedini grad u Srbiji koji je svečano pozdravio nemačku okupaciju.⁶⁶ Nekoliko dana kasnije Hadžiahmetović je organizovao svečani banket u čast nemačke vojne sile, kojem su morali da prisustvuju svi viđeniji muslimani u gradu. Obraćajući se tada prisutnim nemačkim oficirima, u ime muslimana iz Deževskog sreza izrazio je lojalnost prema okupatorskim vlastima.⁶⁷

Ubrzo posle dolaska Nemaca u Novom Pazaru je instalirana proalbanska vlast. Kao glavna ličnost u novoj vlasti istaknut je Aćif Hadžiahmetović Bljuta. To je bila jedna od odluka sastanka između albanskih prvaka sa Kosova i Metohije i general-potpukovnika Fridriha Eberharta, komandanta 60. nemačke divizije, održanog 21. aprila 1941. u Kosovskoj Mitrovici. Hadžiahmetović je prisustvovao sastanku kao predstavnik za Deževski srez. Albancima je između ostalog obećano stvaranje „Male Albanije“ na prostoru severnih delova Kosova i Metohije, nasuprot italijanskoj Velikoj Albaniji. Nemački general je naveo da se može očekivati i raseljavanje svih Srba sa ovog prostora.⁶⁸ Nemci su, međutim, suspendovali sve odluke sa sastanka i prostor Kosovske Mitrovice sa širom okolinom (uključujući i Deževski srez) ostao je u okvirima okupirane Srbije. Albancima je i pored toga dozvoljeno da zadrže lokalnu vlast na svim nivoima. U narednom periodu albanske vlasti su na sve načine nastojale da pomenuti prostor priključe Velikoj Albaniji.⁶⁹

U tom cilju Hadžiahmetović je po povratku u Novi Pazar pristupio reorganizaciji vlasti sprovodeći lustraciju srpskih kadrova na svim nivoima. Pri odabiru novih kadrova on se oslonio na proverene saradnike iz međuratnog perioda. Za načelnika Deževskog sreza i predsednika opštine posta-

⁶⁴ IAK, fond 420, NOB, k. 15, referat Vukomana Čulafića, „Četnička organizacija na terenu sreza Deževskog u Drugom svetskom ratu“, 14.

⁶⁵ V. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. godine*, II, Beograd 1983, 456.

⁶⁶ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 97–100.

⁶⁷ Isto, 127.

⁶⁸ IANP, fond 283, Zbrka dokumenata o radničkom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi (dalje: NOB), Delimičan zapis razgovora generala Eberharta sa albanskim vođama na Kosovu i Metohiji, 21. april 1941, 3.

⁶⁹ B. Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1941–1945*, Beograd 1992, 246.

vljen je Hadžiahmetovićev zet i bivši član Džemijeta, Ahmet Daca. Zamenik mu je bio Vladimir Zolotarevski. Daca je vršio duplu funkciju sve do avgusta 1941. kada ga je na mestu predsednika opštine zamenio Junuz Mulahodović. Svi gradski odbornici, bilo Srbi ili muslimani, smenjeni su i dovedeni su novi, po ličnom izboru Ćiifa Hadžiahmetovića. U žandarmeriju su ušli samo muslimani i Albanci, a za komandanta je određen kapetan Azem Adžović, koga je u julu zamenio kapetan Bajram Đevdet iz Kosovske Mitrovice.⁷⁰ Hadžiahmetović je za sebe uzeo manje transparentno mesto predsednika ogranka Albanskog narodnosnog saveza (Albanskog nacionalnog komiteta – M. Ž.) sa Kosova i Metohije.⁷¹ Iako to njegova pozicija nije pokazivala, Hadžiahmetović je imao stvarnu vlast u Novom Pazaru.⁷² Bio je to položaj veoma sličan onom koji je u političkom smislu Hadžiahmetović imao u periodu 1925–38. godine, kada je takođe kao „siva eminencija“ upravljao političkim dešavanjima u Novom Pazaru. Osim dominacije u Novom Pazaru, on je, kao i ranije, imao veliki uticaj u susednom Štavičkom srezu iako se isti nalazio u italijanskom okupacionoj zoni.⁷³

Na putu integracije Deževskog sreza u Veliku Albaniju Hadžiahmetovićeve sledeća mera bila je usmerena ka „povećavanju“ broja Albanaca na ovom području. Njihov mali broj trebalo je povećati albanizacijom muslimanskog stanovništva, te proterivanjem srpskog življa.⁷⁴ Stoga je ceo Novi Pazar bio iskićen albanskim zastavama, karte Velike Albanije i slike Skenderbega postavljene su na svim prometnijim mestima, sve ulice u gradu su nazvane po albanskim nacionalnim junacima, a u opštini su uvedeni pečati na albanskom jeziku. Muslimanima je naredeno da nose ćulafe (keče) umesto fesova, da promene svoja prezimena da bi se odstranio završetak – ić, da na svojim kućama istaknu albansku zastavu, nazive svojih firmi i radnji napišu na albanskom itd.⁷⁵ Svi službenici u opštini i policiji takođe su morali da nose ćulafe kao i nekoliko preostalih Srba koji su radili u opštini kao niži činovnici. Po nalogu Hadžiahmetovića, posebna patrola žandarma,

⁷⁰ IAK, fond 420, NOB, k. 15, referat Vukomana Ćulafića, „Četnička organizacija na terenu sreza Deževskog u Drugom svetskom ratu“, 21.

⁷¹ AVII, Vojni sudovi, Vojni sud divizijske vojne oblasti za Sandžak, Presuda br. 6, 19. januar 1945, 1.

⁷² AJ, fond 110, DKRZ, f. 550, inv. br. 1540, str. 103–104; IAK, fond 420, NOB, Zbirka dokumenata o radničkom pokretu u NOB-i, k. 12, referat M. Malikovića, „NOB u Raški“, 101.

⁷³ Ćiif Hadžiahmetović je preko svog čoveka, načelnika sreza predratnog trgovca Arifa Torbića, imao velikog uticaja na tom prostoru. Odatle je crpeo izvesnu podršku za svoj režim budući da su muslimani i Albanci činili 90% stanovništva u srezu. Takođe, to je bio koridor koji je povezivao Novi Pazar sa Metohijom, odnosno Velikom Albanijom. – IAK, fond 420, k. 14, referat V. Popovića, „Hronika Tutina u sreza štavičkog“, 155–58.

⁷⁴ Ovdje je reč o muslimanima slovenskog porekla, današnjim Bošnjacima.

⁷⁵ Grupa autora, *n. d.*, 314–315.

koju je vodio jedini preostali Srbin u žandarmeriji, išla je svakodnevno po gradu opominjući one koji nisu nosili ćulafe ili ispisali ime firme na albanskom jeziku. Uskoro su počela i prva hapšenja i maltretiranja onih muslimana koji su bojkotovali Hadžiahmetovićeve naredjenja.⁷⁶ Bez obzira na spontani otpor koji se već javljao kod muslimana, Hadžiahmetović je nastavio sprovođenje mera albanizacije, organizujući obaveznu školu albanskog jezika za muslimansku decu. Škola je radila nešto više od 2 meseca kada je zatvorena zbog početka etničkih sukoba.⁷⁷ Za punoletne muslimane bio je obavezan kurs albanskog jezika. Njega su pohađali uglavnom članovi nekoliko omladinskih fašističkih organizacija u gradu. Kao i škola, i pored Hadžiahmetovićevo zalaganja, kurs se zbog otpora muslimana ugasio nekoliko meseci posle osnivanja, januara 1942.⁷⁸ Ostala obeležja proalbanskog režima (karte, slike, imena ulica i druga) zadržala su se u Novom Pazaru do oslobođenja 1944. godine.

Hadžiahmetovićeve tendencije ka priključenju Novog Pazara sa okolinom Velikoj Albaniji dobile su epilog sredinom juna 1941, kada je ovaj prostor proglašen za teritoriju koja pripada Velikoj Albaniji.⁷⁹ Odluka o samoinicijativnom otepljenju Deževskog sreza od Srbije i njegovom pripajanju Albaniji doneta je na sednici predstavnika albanskih vlasti iz Novog Pazara i članova Albanskog nacionalnog komiteta iz Novog Pazara, ali i sa Kosova i Metohije. Aćif Hadžiahmetović je za tu priliku uspeo da obezbedi prisustvo nekoliko nemačkih oficira iz Novog Pazara i Kosovske Mitrovice, kao i prisustvo starog partijskog kolege iz Džemijeta Ferhada Drage, koji je došao u brojnoj pratnji. Međutim, nije bilo predstavnika italijanskih vla-

⁷⁶ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 153–155.

⁷⁷ Albanska škola je osnovna sredinom jula 1941. u zgradi sreskog načelstva i to prema Hadžiahmetovićevom verbalnom naređenju bez ikakvog pravnog akta. Imala je 3 odeljenja u kojima su dnevno održavana po 4 časa. Mada je bila obavezna, kroz nju je prošlo samo 76 daka. Program nastave se usled nedostatka sredstava i osoblja sveo samo na učenje albanskog jezika. Zanimljivo je da je među predavačima bilo i Srba. Krajem septembra škola je prestala sa radom. – IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 164–167.

⁷⁸ Kurs je započeo u avgustu 1941. i imao je oko 60 slušalaca uzrasta 19–25 godina. Odvijao se svakoga dana u 17 č u zgradi Islamskih studija u Novom Pazaru. Učitelj je bio jedan albanski oficir koji je za tu svrhu doveden iz Tirane. Zbog težine jezika i prisile, broj učenika je veoma brzo počeo da se smanjuje. One koji su izostajali žandarmi su dovodili na čas. Čak je i Hadžiahmetović lično pretio roditeljima učenika koji su izostajali sa kursa. Njima je takođe, bilo naredeno da obavezno nose ćulafe. Početkom 1942. desio se jedan incident: profesor albanskog je skinuo fes sa glave jednom mladiću koji nije želeo da stavi ćulaf i fesom obrisao tablu. Posle toga usledio je opšti bojkot nastave i kurs je ubrzo prestao sa radom. – Isto, 168–169.

⁷⁹ IAK, fond 420, NOB, k. 15, referat Vukomana Ćulafića, „Četnička organizacija na terenu sreza Deževskog u Drugom svetskom ratu“, 17

sti.⁸⁰ Odluka je donesena jednoglasno i o tome je telegramom izveštena vlada u Tirani. Posle sastanka u centru grada je održan dugo pripremani miting proslave priključenja novoj državi. Hadžiahmetović je lično saopštio građanima odluku o pripajanju Velikoj Albaniji.⁸¹ Nemci međutim nisu nikada uvažili odluku proalbanskog režima iz Novog Pazara, tako da je Deževski srez i dalje ostao deo Srbije.

Hadžiahmetovićeve velikoalbanske tendencije nailazile su na sve veći otpor domicijalnog muslimanskog stanovništva. Otpor se pre svega ogledao u suprotstavljanju albanizaciji, ali i u približavanju jednog dela muslimanske elite iz Novog Pazara Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Tako je 16. juna 1941. u Sjenici izvršena nasilna smena proalbanskih vlasti, u korist vlade u Zagrebu. Na svečanom dočeku hrvatske vojske istog dana u Sjenici pojavilo se i nekoliko deputata iz Novog Pazara, koji su tražili da se i Novi Pazar pripoji NDH.⁸² Pojedini izvori govore da je jedna delegacija viđenijih novopazarskih muslimana otišla čak i u Zagreb kod poglavnika Pavelića sa istim zahtevima.⁸³ Bilo kako bilo, Hadžiahmetović je energično reagovao, uhapsio pomenute delegate i sprečio sva dalja agitovanja za NDH.

Hadžiahmetovićev uticaj i ugled među muslimanskim življem Deževskog sreza bili su prvi put narušeni posle mnogo godina. Nije mu odgovarao ni stav okupatorskih vlasti, jer nisu priznale otcepljenje Deževskog sreza, a sa druge strane, dozvolile su da albanska vlast iz Sjenice bude proterana. Kako bi osnažio svoj poljuljan politički položaj, Hadžiahmetović je odlučio da se posveti gorućem političkom pitanju u Sandžaku još iz međuratnog perioda – agrarnoj reformi. Kao što je već rečeno, on je u više navrata kao narodni poslanik agitovao da se taj problem što povoljnije reši za sandžačke muslimane. Jula 1941. u Deževskom i Štavičkom srezu revitalizovan je feudalni sistem iz vremena Osmanskog carstva. Razbaštinjenim begovima je vraćena zemlja, a Srbi su ponovo postali čifčije.⁸⁴ Srpsko sta-

⁸⁰ Grupa autora, *n. d.*, 314–315.

⁸¹ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 160.

⁸² To se desilo istog dana kada je organizovano proglašenje Velike Albanije u Novom Pazaru. – *Sarajevski Novi list*, 20. jun 1941, 6.

⁸³ IAK, fond 399, TD, k. 38, Ratni dnevnik Tihomira Đorđevića za 1941. i 1942. godinu, 24.

⁸⁴ Obnavljanje feudalnih odnosa u Evropi polovinom 20. veka predstavlja svojevrsan istorijski fenomen. Srpski i muslimanski seljaci su opet postali čifčije, odnosno kmetovi. Takav položaj su imali sve do novembra 1944. Za potrebe prikupljanja ušura bilo je angažovano 106 subaša, uz nešto aga i begova koji su išli samostalno po dažbine. Prilikom naplate ušura imali su i pomoć albanske žandarmerije iz Novog Pazara. Feudalnim nametima je uglavnom bilo opterećeno srpsko stanovništvo, ali i neka muslimanska domaćinstva. Prema jednoj anketi iz 1944, u 72 sela iz pet opština Deževskog sreza od 1.066 anketiranih doma-

novništvo je pružilo otpor feudalnim merama. U avgustu dolazi do prvih oružanih incidenata prilikom kojih gine nekoliko muslimana koji su skupljali namete. Okupacione vlasti su odgovorile napadima na nekoliko srpskih sela u Deževskom srezu. Zbog toga se do početka septembra 1941. na prostoru između Novog Pazara, Raške i Kosovske Mitrovice stvara nekoliko četničkih odreda pod komandom Koste Milovanovića Pećanca i Dragoljuba Mihailovića, kao i Kopaonički partizanski odred.⁸⁵ Tako je otvoren put etničkim sukobima u Deževskom srezu koji će uslediti nekoliko meseci kasnije.

Hadžiahmetović je pokušao da spreči naoružavanje Srba i njihovo stupanje u četničke jedinice. On je direktno zapretio Srbima iz okoline Novog Pazara da će ako nastave da se naoružavaju i bojkotuju plaćanje ušura, upotrebiti protiv njih albanske snage iz Drenice,⁸⁶ što je kasnije i uradio. Istovremeno je otpočelo maltretiranje i šikaniranje srpskih meštana u Novom Pazaru.⁸⁷ Međutim, sukobi su nastavljeni, mada prevažhodno u dolini Ibra, između Raške i Kosovske Mitrovice. Pošto se antifašistički ustanak razvijao u celoj Srbiji, nemačke vlasti nisu mogle da smire situaciju vojnom intervencijom. Stoga je nemačka Krajskomanda iz Kosovske Mitrovice 21. septembra 1941. organizovala sastanak albanskih prvaka iz srezova Vučitrnskog, Podujevskog, Kosovsko-mitrovačkog i Deževskog sa srpskim vlastima iz Studeničkog sreza (Raška), koje je predstavljao bivši narodni poslanik i senator Tihomir Šarković. Glavna odluka sa ovog sastanka je bila uspostavljanje mešovite vlasti Albanaca i Srba u pomenutim srezovima. Dostupni izvori ne kazuju ko je bio predstavnik Deževskog sreza na prego-

ćinstava koja su davala ušur 44 su bila muslimanska.⁸⁴ Najviše su trpela srpska sela iz okoline Novog Pazara. Selo Izbice, na primer, dalo je tokom rata na ime ušura 38 tona pšenice, 30 t kukuruza, 100 t sena itd.⁸⁴ Drugi primer govori da je jedan aga samo tokom 1941. i 1942. uzeo iz sela Trnavca 13,5 t žita, dok je sama porodica Petrović iz sela Postenja 1941. morala da izdvoji čak 2,5 t žita na ime ušura. – M. Živković, *Deževski srez u prvim mesecima okupacije (april–septembar 1941)*, Zbornik radova Duhovne i materijalne specifičnosti kulture Kosova i Metohije kroz istoriju, Leposavić 2012, 233–234.

⁸⁵ U putanju su Suhoplaninski četnički odred, Studeničko-deževska brigada i Kolašinski letnički odred. – (M. Ž.).

⁸⁶ IAK, fond 399, TD, k. 38, Ratni dnevnik Tihomira Đorđevića za 1941. i 1942. godinu, 32–34.

⁸⁷ Oni su bili prisiljeni da besplatno rade u nemačkoj kasarni gde su uređivali strelišta, kopali šančeve, presovali seno itd. Po naredbi komande albanske žandarmerije Srbi su nenaoružani čuvali telefonske bandere u Novom Pazaru svakoga dana u dve smene od 17–6 h. Ova praksa je trajala sve do kraja avgusta. Takođe, Srbi su jedini plaćali porez i jedini bili opterećeni „dobrovoljnim“ izdacima za potrebe lokalnih vlasti. Porez se naplaćivao egzektivno uz razne pretnje i maltretiranja Srba. Malobrojnim činovnicima srpske nacionalnosti koji nisu bili nasilno smenjeni krajem aprila 1941, nisu davane plate koje su im stizale iz Beograda. – IAK, fond 399, TD, k. 37, Pismo Tihomira Šarkovića Milanu Nediću o stanju u Deževskom srezu, 30. novembar 1941, 2; M. Čuković, *Sandžak u NOB-i*, Beograd 1964, 127.

vorima. Samo nekoliko dana kasnije izbija žestok sukob između albanske žandarmerije i četnika oko žandarmerijske stanice na planini Rogozni nedaleko od Novog Pazara. Hadžiahmetović je 24. septembra 1941. sazva sednicu Albanskog komiteta u Novom Pazaru na kojoj je odlučeno da se od nemačke komande i albanskih vlasti u K. Mitrovici zatraži da ponište odluke sa pomenutog sastanka i da se albanska vlast zadrži na svim nivoima.⁸⁸

Radi nastavka pregovora Tihomir Šarković sa nemačkim komandantom iz Kosovske Mitrovice odlazi nekoliko dana kasnije u Novi Pazar na sastanak sa Hadžiahmetovićem.⁸⁹ Pregovori verovatno nisu urodili plodom jer je upravo tada izveden albansko-muslimanski napad na Ibarski Kolašin, područje naseljeno pretežno srpskim življem između Štavičkog sreza i Metohije, odnosno oblasti u kojima je muslimanski etnički element bio brojniji. Prema nemačkim izvorima, Ćiif Hadžiahmetović Bljuta je lično predvodio dva napada na Ibarski Kolašin progoneći kolašinske četnike.⁹⁰ On je kao ratni veteran komandovao odredom od nekoliko stotina ljudi iz italijanske okupacione zone. To su uglavnom bili pripadnici pljačkaških bandi sa prostora Štavičkog sreza i sa Metohije, koje su upravo tada na njegovo zalaganje legalizovane od strane okupatorskih vlasti.⁹¹ Akciju su podržale kako italijanske, tako i nemačke vlasti. Tokom napada došlo je do „*strahovitih nedela*“, a proterano je nekoliko hiljada ljudi.⁹² Takođe je zapaljeno oko 500 kuća i ubijeno 200 ljudi.⁹³ Tihomir Šarković se zbog ovih napada žalio predsedniku vlade Milanu Nediću, optužujući predsednika Albanskog nacionalnog komiteta Ferhada Dragu kao organizatora cele akcije, ali ipak nije pominjao Hadžiahmetovića.⁹⁴

⁸⁸ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 236.

⁸⁹ IAK, fond 399, TĐ, k. 37, Pismo Tihomira Šarkovića Milanu Nediću o stanju u srezovima Kosovsko-mitrovačkom, Deževskom i Studeničkom, 9. decembar 1941, 1–2.

⁹⁰ IANP, fond 285, Zbirka kopija, Memorandum Krajskomandature 838 okruga Kosovsko-mitrovačkog od 10.01.1942. godine, 43.

⁹¹ Jedna od njih je bila i banda Bilala Bika Dreševića iz okoline Tutina, koji je važio za jednog od Hadžiahmetovićevih najbližih saradnika. Isti je kasnije bio komandant šuc policije u Novom Pazaru, a posle oslobođenja je proglašen za ratnog zločinca. Pobegao je u Tursku u grad Adapazari gde je umro 1987. Državna komisija za utvrđivanje ratnih zločina teretila ga je za 92 ubistva, 21 pokušaj ubistva, 145 pljački i paljevina, 46 zlostavljanja i 8 nasilnih hapšenja, u više od 90 naselja u Deževskom, Štavičkom, Mileševskom i Novovaroškom srezu, nad 404 osobe (395 Srba i 9 muslimana). – AJ, fond 110, DKRZ, f. 550, inv. br. 1540, 432–442.

⁹² IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 43.

⁹³ Arhiv Srbije u Železniku (dalje: ASŽ), f. G–2, Komesarijat za izbeglice (dalje: KI), f. 26, r. 283/1944.

⁹⁴ IAK, fond 399, TĐ, k. 37, Pismo Tihomira Šarkovića Milanu Nediću o stanju u srezovima Kosovsko-mitrovačkom, Deževskom i Studeničkom, 9. decembar 1941, 1.

Posle Hadžiahmetovićeve akcije u Ibarskom Kolašinu situacija u Deževskom srezu, ali i celom kraju se naglo pogoršala. Kada su se početkom oktobra 1941. nemačke jedinice povukle iz Novog Pazara i Raške da bi što efikasnije zaštitile rudna nalazišta Trepče, uklonjena je i poslednja prepreka otvaranju etničkih sukoba na ovom prostoru. Odmah po odlasku Nemaца Hadžiahmetović je formirao Odbor za odbranu grada. Kao iskusan oficir, sam je preuzeo upravljanje tim telom. Hadžiahmetovićeve prve odluke bile su da se muslimansko stanovništvo naoruža oružjem koje su ostavili Nemci, da se pošalju deputati na Kosovo i Metohiju i druge delove Sandžaka radi osiguravanja vojne pomoći, i konačno, da se svim Srbima meštanim do daljeg zabrani izlazak iz Novog Pazara.⁹⁵ Do kraja oktobra 1941. u Novi Pazar dolazi oko 500 kačaka sa Kosova i Metohije koje je predvodio barjaktar Šaban Poluža. Istovremeno se povećava pritisak na srpsko stanovništvo u Novom Pazaru.⁹⁶ Za uzvrat, četničke jedinice iz okoline Novog Pazara i Raške su odgovorile spaljivanjem nekoliko muslimanskih sela u Deževskom srezu.

Dana 20. oktobra održan je u selu Pilareta nedaleko od Novog Pazara sastanak predstavnika proalbanskog režima iz Novog Pazara i delegacije četnika iz Deževskog i Studeničkog sreza. U ime vlasti iz Novog Pazara govorio je Hadžiahmetović, dok je suprotnu stranu predvodio Tihomir Šarković, njegov bivši politički saradnik. Ovog puta, međutim, njih dvojica nisu postigli sporazum. Pregovori su protekli u napetoj atmosferi uz niz teških reči i pretnji. Stoga su propali.⁹⁷ Posle sastanka nastavili su se sukobi u unutrašnjosti Deževskog sreza, te je bilo samo pitanje vremena kada će se akcije proširiti i na Novi Pazar. Četničke snage su prvi put napale Novi Pazar 4. novembra ujutru 1941. Sa obe strane je bilo po 1.000 boraca. Zahvaljujući dobroj organizaciji odbrane koju je Hadžiahmetović sproveo i pomoćnim snagama sa Kosova i Metohije, napad je odbijen.⁹⁸ Međutim, bilo je mnogo stradalih boraca i u odbrani i među napadačima.

⁹⁵ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 239–240.

⁹⁶ Srbi su širom grada pljačkani, mučeni i ubijani. Vrhunac izgređa usledio je 20. oktobra kada je Šaban Poluža sa grupom svojih ljudi bez ikakvog povoda streljao u centru grada četvoricu Srba, a onda im na očigled zaprepašćenog sveta odsekao uši, noseve i izvadio oči, te ih tako unakažene ostavio na ulici. Tokom oktobra u Novom Pazaru je ubijeno 13 Srba. – IAK, fond 420, NOB, k. 15, referat V. Čulafića, „Četnička organizacija na terenu sreza Deževskog u Drugom svetskom ratu“, 38–39.

⁹⁷ Šarković je insistirao da Hadžiahmetović ispoštuje odluke dogovorene sa sastanku u K. Mitrovići i uspostavi mešovitu vlast u Deževskom srezu. Tražio je i da se deblokira grad za Srbe. S druge strane, Hadžiahmetović je insistirao da se četničke snage povuku iz sreza da ne bi ugrožavale Novi Pazar. Zbog očigledno oprečnih stavova, pregovori nisu dali rezultate. – Isto, 261–262.

⁹⁸ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 280–282.

Posle napada u Novom Pazaru je vladao veliki metež. Očevici ga opisuju kao „*stanje divlje anarhije*“.⁹⁹ Iz odmazde, albanske jedinice su napale Srbe meštane iako oni nisu učestvovali u napadu. Albanske trupe su vršile opšte pljačke srpskih kuća, radnji i sakralnih objekata. Za samo dva dana, 4. i 5. novembra, u Novom Pazaru je na različite načine ubijen 21 Srbin.¹⁰⁰ Kao glavna politička ličnost u gradu, Hadžiahmetović nije učinio ništa da spreči ove izgrede. Srpsko stanovništvo su na kraju zaštitili viđeniji muslimani iz Novog Pazara koji su insistirali da se oko 400 punoletnih Srba zatvori u zgradu Okružnog suda i stavi pod jaku stražu. Mada su albanski kačaci nekoliko puta pokušali da se probiju u zgradu, bili su sprečeni.¹⁰¹

Na sednici Odbora za odbranu grada 4. novembra Hadžiahmetović je insistirao da se što pre sa Kosova i Metohije uputi još albanskih trupa obećavši velike nagrade. Zahvaljujući njegovom velikom uticaju u Albanskom komitetu i vezama sa Ferhadom Dragom, do 14. novembra u Novom Pazaru je već bilo 3.500–5.000 albanskih boraca. Albanske snage je predvodilo čak 12 barjaktara na čelu sa Bajazitom Boljetinijem, komandantom albanske žandarmerije iz Kosovske Mitrovice. Hadžiahmetović je ove snage želeo da upotrebi za napad na Rašku – glavno četničko uporište na ovom prostoru. Plan napada je isplaniran 14. novembra 1941. na tajnom sastanku najužeg članstva Albanskog komiteta u kući Aćifa Hadžiahmetovića, uz prisustvo kapetana Boljetinija. Odlučeno je da akcija počne 16. novembra 1941. godine.¹⁰²

Napad albansko-muslimanskih snaga na Rašku trajao je 16–17. novembra 1941. Iako opširno isplaniran, napad je bio dezorganizovan i potpuno je propao. Hadžiahmetović i Boljetini su naredili spaljivanje svih srpskih sela kroz koja su prolazile albansko-muslimanske trupe u nastupanju da bi napravili paniku među braniocima i obezbedili bogat plen za albanske snage kao kompenzaciju za njihovo učešće. Iza toga bila je tendencija da se srpsko stanovništvo u što većoj meri protera ili mu se onemogući povratak da bi se oslabio srpski kontingent u Studeničkom i, pogotovo, Deževskom srezu.¹⁰³ Posle uspešne odbrane Raške četničke snage su krenule u novi napad na Novi Pazar. U nastupanju su zapalili sva muslimanska sela koja

⁹⁹ IAK, fond 399, TD, k. 37, Pismo bivših narodnih poslanika Milanu Nediću o stanju u Novom Pazaru, 30. novembar 1941, 1–3.

¹⁰⁰ IAK, fond 420, NOB, k. 15, referat Vukomana Čulafića, „Četnička organizacija na terenu sreza Deževskog u Drugom svetskom ratu“, 67–70.

¹⁰¹ IAK, fond 399, TD, k. 38, Ratni dnevnik Tihomira Đorđevića za 1941. i 1942. godinu, 44–45.

¹⁰² IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 300.

¹⁰³ IAK, fond 420, NOB, k. 15, referat Vukomana Čulafića, „Četnička organizacija na terenu sreza Deževskog u Drugom svetskom ratu“, 77–83.

su im se našla na putu.¹⁰⁴ Drugi četnički napad je usledio 21. novembra, ali je i on završio neuspešno.

Oružani sukobi u Deževskom srezu donosili su teška razaranja i u mnogome još više otežavali život srpskom i muslimanskom stanovništvu, u ovom ionako pasivnom i siromašnom kraju.¹⁰⁵ Stoga su viđeniji Srbi iz Novog Pazara uputili pismo četničkoj komandi u Raški, u kojem su molili da se prestane sa daljim napadima na grad, jer će oni prouzrokovati njihov nestanak.¹⁰⁶ I Tihomir Šarković je od prvog trenutka bio protiv sukoba.¹⁰⁷ Četničke snage su, ipak, ponovo napale Novi Pazar, ovoga puta uz nemačku podršku, 5. decembra 1941. Čim su Nemci uvideli da su u gradu lojalni muslimani a ne komunisti, oružana dejstva su odmah obustavljena. Tako je okončana i treća, poslednja četnička akcija usmerena ka zauzimanju Novog Pazara, kojom se zatvorio krug teških etničkih sukoba.¹⁰⁸

¹⁰⁴ IAK, fond 399, TD, k. 38, Ratni dnevnik Tihomira Đorđevića za 1941. i 1942. godinu, 47.

¹⁰⁵ Do kraja novembra u ovim krajevima zavladała je glad. Oružani sukobi su dodatno otežali materijalnu egzistenciju. Srbi u gradu su bili u posebno teškoj situaciji jer su im kuće i radnje bile opljačkane, a svi punoletni muškarci u pritvoru, odnosno u nemogućnosti da bilo šta privređuju. Albanska vlast je namerno odbijala da im prodaje namirnice poslate iz Beograda, čak i po nekoliko puta većim cenama. Nije bilo ni derivata za ogrev, a krajem novembra je bilo izuzetno hladno. Glad je pratila i pojava zaraznih bolesti, koje su se veoma brzo širile jer je sistem zdravstvene nege bio nerazvijen. – IAK, fond 399, TD, k. 37, Pismo Srba iz Novog Pazara komandantu oružanih snaga u Raški, 29. novembar 1941; IANP, fond 285, Zbirka hronika, Memorandum Krajskomandature 838 okruga Kosovsko-mitrovačkog, 10. januar 1942, 9–10, 19.

¹⁰⁶ Može se pretpostaviti da je Hadžiahmetović znao za ovaj apel. Moguće je čak i da je on na neki način uslovio Srbe iz Novog Pazara da se tako obrate četnicima. Ovome u prilog ide činjenica da albanski režim više nije imao snage za dalje sukobe i da su dvojica punoletnih Srba poslata kao deputati u Rašku iako su se svi nalazili u pritvoru. Sva je prilika da su Srbi iz Novog Pazara, iako je postojala bilo kakva prinuda od strane albanskih vlasti, podržali tu inicijativu jer su od početka bili protiv napada na grad. O tome svedoči činjenica da je od oko 3.000 Srba meštana samo njih 20 bilo u četničkim jedinicama koje su napadale Novi Pazar. Srbi se nisu pridružili nijednom od tri napada na Novi Pazar. Više puta su tražili da se nesuglasice reše pregovorima, a na kraju su i insistirali da napadi prestanu.

¹⁰⁷ IAK, fond 399, TD, k. 37, Beleške Tihomira Šarkovića o stanju u Kosovsko-mitrovačkom i Deževskom srezu 1941. godine, 2.

¹⁰⁸ Ogromna materijalna šteta se ogledala u velikom broju razrušenih stambenih objekata i pomoćnih zgrada pri seoskim domaćinstvima, odnosno zapaljenim poljoprivrednim dobrima i ukradenoj stoci. U svih 12 opština u srezu bilo je uništavanja stambenih objekata i druge nepokretne i pokretne imovine. Popaljene su kuće i pomoćni objekti u 124 naselja (od oko 300 koliko ih je bilo u srezu), i to 1.308 kuća i 4.684 pomoćne zgrade i objekta. Za vreme vojnih operacija uništeno je 60% stočnog fonda, 30% voćnjaka i gotovo celokupne količine žitarica, mlečnih proizvoda i ostalih zaliha hrane. – IANP, fond 285, Zbirka kopija, Memorandum Krajskomandature okruga Kosovsko-mitrovačkog, 10. januar 1942, prilog 11, 2; M. Radović, *Ljudske i materijalne žrtve Novog Pazara i Deževskog sreza u Drugom svetskom ratu*, Novi Pazar 79.

Nekoliko dana kasnije, 7. decembra 1941, nemačke snage su po drugi put ušle u Novi Pazar i uspostavile red. Svi Srbi su pušteni iz pritvora i za njih je grad deblokiran, a albanske snage su proterane iz grada. Odmah se iz Novog Pazara odselilo nekoliko stotina ljudi, od kojih neki za stalno.¹⁰⁹ Nemačke vojne vlasti su bile veoma nezadovoljne razvojem situacije na prostoru Deževskog sreza, koja je između ostalog ugrozila eksploataciju Trepče. One su Hadžiahmetoviću jasno stavile do znanja da neće trpeti slične izgrede u budućnosti i da će energično reagovati bez obzira na vinovnike. Stoga je bilo onemogućeno svako slobodnije delovanje Hadžiahmetovića u pravcu jačanja uticaja Velike Albanije na ovom prostoru i do kraja rata će njegova politička delatnost biti pod nemačkim nadzorom, iako njegova lojalnost okupacionim vlastima nijednog trenutka nije bila dovedena u pitanje.

¹⁰⁹ IANP, fond 284, Zbirka hronika, referat M. Radovića, „Novi Pazar u NOB-i“, II, 336.

Milutin Živković

THE BIOGRAPHY OF THE SANDŽAK POLITICAL LEADER
AĆIF HADŽIAHMETOVIĆ BLJUTA IN PERIOD 1919–1941

Summary

Aćif Hadžiahmetović Bljuta was one of the most prominent political leaders in the first half of the 20th century in the Sandžak area. In recent political events it name brought back the controversy over his role during the Second World War and its relations to the local Serbs. Born Albanian and raised in Novi Pazar as the member of the prominent family, Bljuta served as officer in the Turkish Army during the First World War. He returned to Yugoslavia and became member of the Islamic community and twice in the Parliament until 1925, and again since 1938. Bljuta was very popular among the Muslim population of Sandžak, as a very religious and well-known merchant and local politician.

After the occupation of the Kingdom of Yugoslavia (including Serbia) in April 1941, Bljuta supported the German occupation. He took the local power introducing the forced Albanisation of the Muslim population, harsh conditions to the local Serbs. He supported the idea of the Sandzak joining the Greater Albania. As effect of this policy, local Serbs organized themselves in the Chetnik resistance, which led to severe clashes in the autumn 1941. He personally took part in the fighting. On the other side, the German military authorities were also suspicious on his pro-Albanian ideas and putted Bljuta on measures of restricted movement and political acting.